

MECHANIKA ZEMIN

<http://geotech.fce.vutbr.cz>

VÝUKA

MECHANIKA ZEMIN

- osnova
- podklady do cvičení
- učební texty
- doporučená literatura
- odkazy na jiné webové stránky
- zajímavosti

Z hlediska vědecké disciplíny sdružuje **geotechnika** především tyto dílčí inženýrské obory:

- geologii, inženýrskou geologii a hydrogeologii
- geomechaniku jako zvláštní obor mechaniky
 - mechanika zemin
 - mechanika skalních hornin
 - mechanika sněhu a ledu
- nauku o zakládání staveb
- nauku o způsobu výstavby podzemních děl

Definice Geotechnické společnosti Českého svazu stavebních inženýrů:

Geotechnika jako významná oblast stavebnictví **zkoumá vlastnosti zeminového a horninového prostředí, interakci tohoto prostředí s novými stavebními objekty, resp. jejich využitelnost jako konstrukčního materiálu.** Zahrnuje vzájemně propojené specializace, jako mechanika zemin, mechanika hornin, inženýrská geologie, zakládání staveb, podzemní stavby, zemní konstrukce, lomařství. Má přímý vztah k ochraně životního prostředí, zejména v souvislosti s přesunem velkého množství pevných hmot, ať již původních, nebo různých odpadů (výsypky, odkaliště, skládky apod.).

GEOTECHNIKA

PRŮPRAVNÉ PŘEDMĚTY	TEORETICKÉ PŘEDMĚTY A MATERIÁLOVÉ VLASTNOSTI	APLIKAČNÍ PŘEDMĚTY	
Geologie, inženýrská geologie G	Geomechanika GM	Geotechnické konstrukce GTK	Geotechnicko-ekologické konstrukce GTŽP

ZÁKLADY GEOTECHNIKY

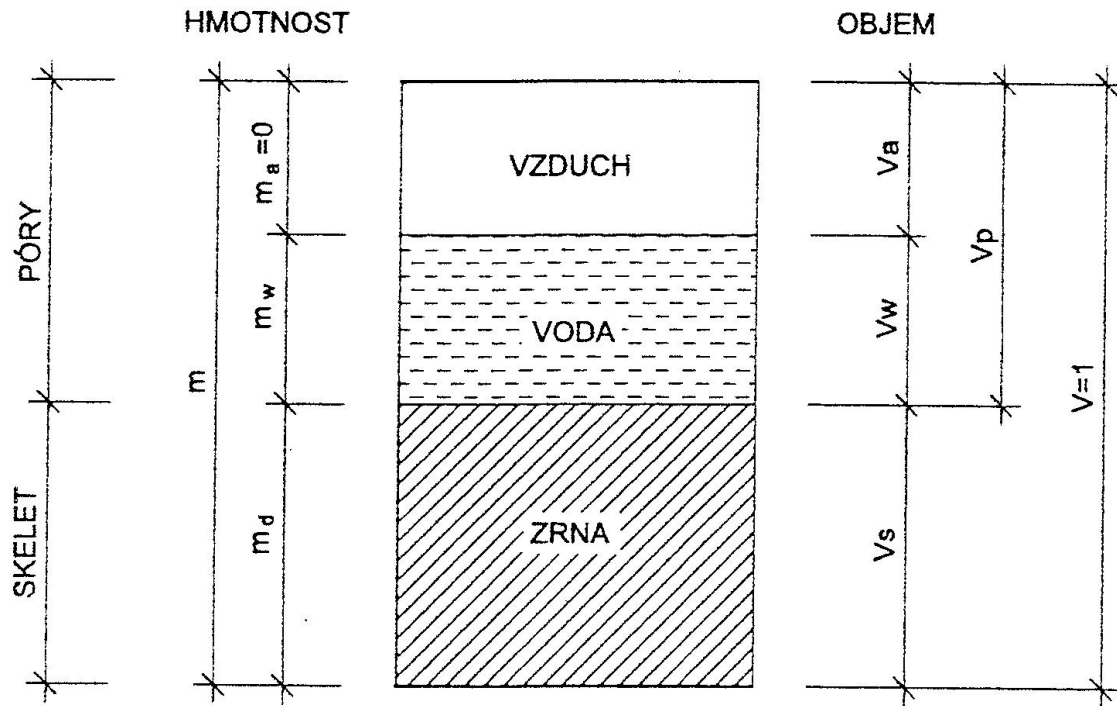
GEOLOGIE	GEOTECHNICKÉ INŽENÝRSTVÍ		
<u>Inženýrská geologie</u> Hydrogeologie	<u>Mechanika zemin</u> Laboratoře mechaniky zemin <u>Mechanika hornin</u> Laboratoře mechaniky hornin Polní zkoušky v geotechnice	<u>Zakládání staveb</u> Speciál. metody zakládání stav. Zakládání při rekonstrukcích Zakládání - metody Zakládání staveb 2 Statika základových konstrukcí <u>Zemní konstrukce</u> <u>Podzemní stavby 1</u> <u>Podzemní stavby 2</u> Základy lomařství Destrukční práce ve staveb. Automatizace geotech. úloh Odborná exkurze z geotechniky	Geotechnika a životní prostředí Odpady a skládkování

Tab. 1 Rozdělení geotechniky na specializace a předměty pro výuku na ČVUT Praha dle I. Vaníčka

Hlavní náplň MZ – zjištění vlastností zemin a jejich chování za různých podmínek a ve vyšetřování napjatostního stavu.

Zemina se od jiných látek odlišuje především tím, že sestává ze **tří fází** – **fáze pevné, kapalné a plynné.**

Napětí přenáší všechny fáze, **smykovou pevnost pouze pevná fáze.**

Trojfázový systém zeminy

Vzájemný poměr těchto tří fází ovlivňuje chování zeminy jako celku a má vliv na pevnostní a deformační parametry zemin.

K. Terzaghi Princip efektivních napětí

nasycená zemina $S_r = 1$

$$\sigma = \sigma_{ef} + u$$

- σ totální napětí
- σ_{ef} efektivní napětí
- u pórové (neutrální) napětí

Horniny jsou přírodní minerální seskupení různého složení a struktury, které vznikly působením geologických procesů.

Horniny nezpevněné nebo slabě zpevněné se označují jako **zeminy**

Prvním krokem je klasifikace zemin – vždy na základě laboratorních (fyzikálně indexových) zkoušek.

Nejběžnější pojmenování na základě **velikosti částic**.

NAVRHOVÁNÍ ZÁKLADOVÝCH KONSTRUKCÍ

Základy staveb se navrhují na základě **mezních stavů**:

1. **mezní stav – únosnosti** (stabilita základové konstrukce)
2. **mezní stav – použitelnosti** (deformace základové půdy)

U nás byly mezní stavy zavedeny již v původní normě

z r. 1967 ČSN 73 1001 – Základová půda pod plošnými základy

v r. 1987 revize ČSN 73 1001 – Základová půda pod plošnými základy zde byla **nově zavedena mezinárodní klasifikace zemin** a hornin

v r. 2004 Eurokód 7 – Navrhování geotechnických konstrukcí
část 1 – Obecná pravidla

bude sloučeno **část 2** – Navrhování na základě laboratorních zkoušek

v část 2 **část 3** – Navrhování na základě terénních zkoušek

Nyní platí jak Eurokód 7, tak i původní národní normy.

KLASIFIKACE ZEMIN PRO INŽENÝRSKÉ ÚČELY PODLE ČESKÝCH TECHNICKÝCH Norem A EVROPSKÉ NORMY

Klasifikací nazýváme zatřídění zemin do skupin, tříd apod. Toto seskupení se užívá především proto, abychom si pod určitým symbolem zeminy mohli představit přesně definované skupiny zemin, které mají určité konkrétní a velmi blízké vlastnosti, zjištěné na základě fyzikálně-indexových laboratorních zkoušek a dlouhodobých zkušeností a korelací.

Získání charakteristických hodnot parametrů zemin nám umožňuje pro případy 1. a 2. geotechnické kategorie provést návrh založení konstrukce, posouzení stability svahu apod.

Víme, že v případě jemnozrnných zemin se vlastnosti výrazně liší a to v závislosti na vlhkosti, která významně ovlivňuje konzistenční stav těchto zemin. Pro skupinu sypkých zemin má vlhkost výrazně nižší vliv. Charakteristiky stavu nesoudržných zemin závisí především na hutnosti (ulehlosti) zeminy vyjádřené pórovitostí n nebo číslem pórovitosti e .

Základem klasifikace zemin je mezinárodně nejrozšířenější klasifikace USCS (Unified Soil Classification System). Z modifikovaného jednotného klasifikačního systému vychází i **ČSN 73 1001 Základová půda pod plošnými základy, ČSN 75 2410 Malé vodní nádrže a ČSN 72 1002 Klasifikace zemin pro dopravní stavby**

KLASIFIKACE ZEMIN PRO ZAKLÁDÁNÍ STAVEB podle ČSN 73 1001 – Základová půda pod plošnými základy

Základem klasifikace zemin je mezinárodně nejrozšířenější klasifikace USCS (Unified Soil Classification System). Z modifikovaného jednotného klasifikačního systému vychází i ČSN 73 1001 – Základová půda pod plošnými základy.

ČSN 73 1001 rozlišuje tři výchozí skupiny klasifikačního systému:

- skupina **F** – zeminy jemnozrné (**8 tříd** – F1 až F8)
- skupina **S** – zeminy písčité (**5 tříd** – S1 až S5)
- skupina **G** – zeminy štěrkovité (**5 tříd** – G1 až G5)

	Frakce	Označení	Velikost částic [mm]
jemné částice f	jílovitá	-c-	0,002
	prachovitá	-m-	0,002 – 0,06
hrubé částice	písčitá	-s-	0,06 – 2
	štěrkovitá	-g-	2 – 60
velmi hrubé částice	kamenitá	-cb-	60 – 200
	balvanitá	-b-	> 200

Symboly

jemnozrné zeminy **F** (fine soil)

jíl C (clay)

hlína M (mould)

hrubé zeminy

písek S (sand)

štěrk G (gravel)

velmi hrubé zeminy

kameny Cb (cobbles)

balvany B (boulders)

UPŘESNĚNÍ NÁZVU ZEMINY

a) soudržné zeminy

Casagrande zjistil, že vlastnosti zemín jsou podmíněny polohou v diagramu $I_p \times w_L$, který dostal název **diagram plasticity a vešel jako klasifikační základ pro soudržné zeminy do většiny klasifikačních systémů**

Čára A má rovnici

$$I_p = 0,73 (w_L - 20)$$

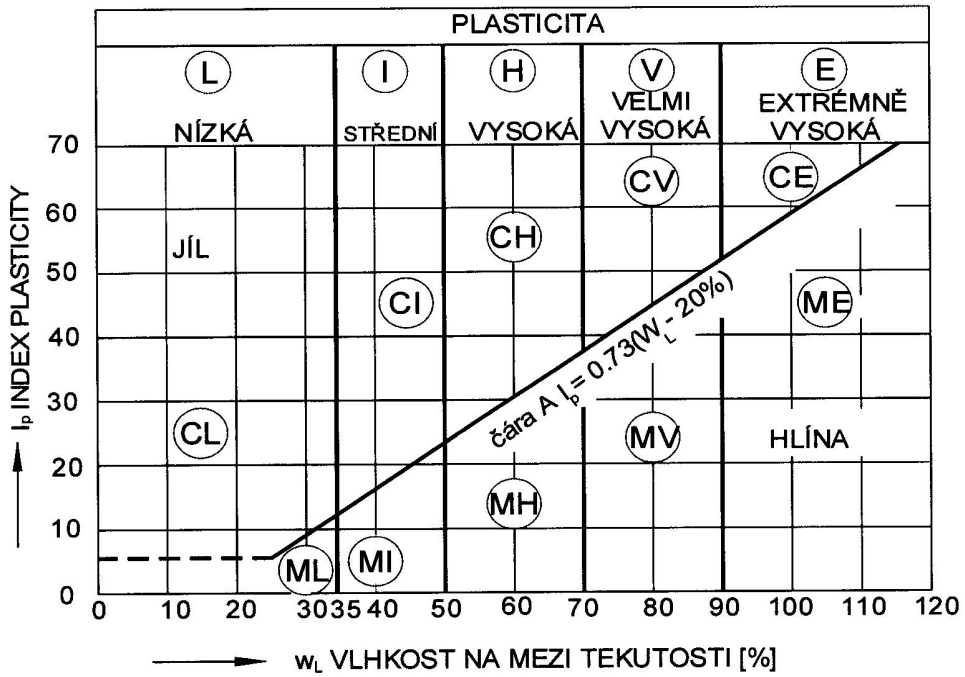
Nad čarou A se nachází zeminy s výrazně plastickými vlastnostmi.

Základní rozdíl mezi C a M je v aktivitě spolupůsobení jednotlivých frakcí a různých reakcí s vodou.

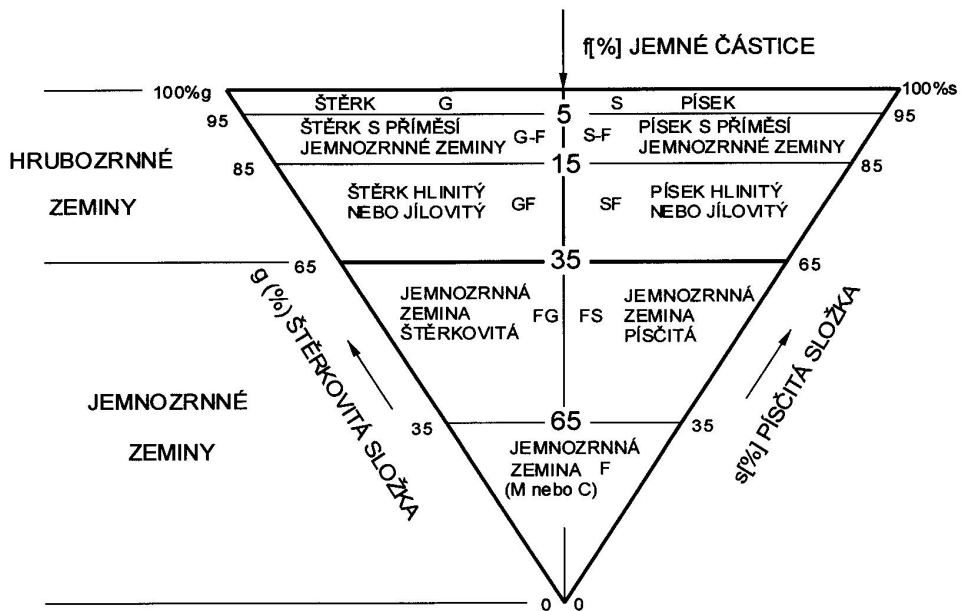
Podle hodnoty w_L přidáme k základnímu symbolu doplňující symbol vyjadřující plasticitu zkoumané zeminy

L, I, H, V, E

Diagram plasticity pro jemnozrnné zeminy

Trojúhelníkový diagram

b) nesoudržné zeminy

u nesoudržných zemín z čísla nestejnozrnatosti a křivosti upřesníme

W – dobře zrněné

$$C_u > 5, C_c = 1 - 3$$

P – špatně zrněné

nejsou splněny podmínky pro W

- nesoudržné zeminy

- podle čísla nestejnozrnatosti C_u $C_u = \frac{d_{60}}{d_{10}}$

(charakterizuje tvar křivky zrnitosti)

- dobře zrněné – W

$C_u > 6$ pro písky, $C_u > 4$ pro štěrky a zároveň
 $C_c = 1 - 3$

- špatně zrněné – P

nejsou splněny podmínky pro W

Evropská norma EN ISO 14688-1 – Geotechnický průzkum a zkoušení – Pojmenování a zatřídování zemín

Část 1: Pojmenování a popis (ISO 14688-1:2002)

Tato evropská norma byla schválena CEN 2002-06-24 a je platná od června 2003, ale není závazná.

Část 2: Zásady zatřídování a kvantifikace popisných vlastností – EN ISO 14688-2 dosud nevydaná.

Normativní odkazy

ISO 710-1	Grafické symboly užívané v podrobných mapách, plánech a geologických řezech dosud nevydaná
ISO 710-2	Grafické symboly užívané v podrobných mapách, plánech a geologických řezech dosud nevydaná
ISO 11259	Kvalita zemín – Zjednodušený popis zemín dosud nevydaná
ISO 14689	Geotechnický průzkum a zkoušení – Pojmenování a popis skalních hornin dosud nevydaná

- ISO** Mezinárodní organizace pro novelizaci sdružuje 90 zemí celého světa včetně USA, Japonska a většiny evropských zemí.
- CEN** Evropská komise pro novelizaci sdružuje 18 západoevropských zemí a ČR jako jedinou zemi z bývalého východního bloku

Část 1 Pojmenování a popis zemin

Norma umožňuje:

- **předběžné pojmenování** a popis na základě určení vlastností a chování zemin in situ
- **přesnější pojmenování** na základě laboratorních zkoušek (především zrnitosti a konzistenčních mezí, ale také na základě stanovení mineralogického složení a organických příměsí)

Pojmenování zemin

Pojmenování a popis zemin se obvykle provádí podle blokového diagramu.

Přesnější popis a zatřídění je založeno na základě laboratorních zkoušek.

Kromě popisu zemin mají být uvedeny podmínky, ve kterých se zemina nachází, jakékoliv druhotné složky, další vlastnosti zeminy, jako obsah uhličitánů, tvar zrn, drsnost zrn, obecný název a geologický popis.

Velikosti zrn

Velikost zrn je základním parametrem pro pojmenování zemin.

Zeminy se rozdělují podle frakce na zeminy:

- velmi hrubozrné
- hrubozrné
- jemnozrné

Tab. 10 Velikost zrn frakcí

Skupiny zemin	Frakce	Značka	Velikost zrn mm
velmi hrubozrnná zemina	velký balvan	LBo	630
	balvan	Bo	200 – 630 vč.
	valoun	Co	63 – 200 vč.
hrubozrnná zemina	štěrk	Gr	2,0 – 63 vč.
	hrubozrnný štěrka	CGr	20 – 63 vč.
	střednězrnný štěrka	MGr	6,3 – 20 vč.
	jemnozrnný štěrka	FGr	2,0 – 6,3 vč.
	písek	Sa	0,063 – 2,0 vč.
	hrubozrnný písek střednězrnný písek jemnozrnný písek	CSa MSa FSa	0,63 – 2,0 vč. 0,2 – 0,63 vč. 0,063 – 0,2 vč.
jemnozrnná zemina	prach	Si	0,002 – 0,063 vč.
	hrubozrnný prach střednězrnný prach jemnozrnný prach	CSi MSi FSi	0,02 – 0,063 vč. 0,0063 – 0,02 vč. 0,002 – 0,0063 vč.
	jíl	Cl	0,002 vč.

Smíšené zeminy

Většina zemin obsahuje podíly různých zrnitostních frakcí, které jsou buď rovnoměrně promíchány, nebo tvoří vrstvičky jiného materiálu v mateřské zemině.

Zeminy smíšené se skládají z hlavních a druhotných frakcí

Hlavní frakce

Hlavní hmotnostní frakce předurčuje inženýrské vlastnosti zeminy. V názvu je hlavní frakce uváděna velkými písmeny (včetně rozlišení hrubozrnný, střednězrnný, nebo jemnozrnný materiál – označení jedním velkým písmenem). Názvy frakcí zemin mají vždy dvě písmena. V případě hlavní frakce je první písmeno velké, druhé malé – např. jemnozrnný prach FSi.)

Druhotné frakce

Druhotné a další frakce nejsou určující, ale ovlivňují inženýrské vlastnosti zemin.

Druhotné frakce, jako přídatná jména, musí být napsány (malými písmeny) společně s názvem popisujícím hlavní frakce v pořadí jejich významu:

- písčité štěrka (*sandy gravel*) **saGr**
- hrubě písčité jemný štěrka (*coarse sandy fine gravel*) **csaFGr**
- středně písčité prach (*medium sandy silt*) **msaSi**
- jemně štěrkatý hrubozrnný písek (*fine gravelly coarse sand*) **fgrCSa**
- prachovitý jemný písek (*silty fine sand*) **siFSa**
- jemně štěrkatý, hrubozrnně písčité prach (*fine gravelly, coarse sandy silt*) **fgrcsaSi**
- středně písčité jíl (*medium sandy clay*) **msaCl**

Vrstevnaté zeminy mohou být napsány malými podtrženými písmeny po základní frakci zeminy (např. štěrkovitý jíl s vložkami písku (*gravelly clay interbedded with sand*) **grCl_{sa}**).

Metody pro identifikaci a popis zeminy

- Zrnitostní analýza
- Stanovení tvaru částic
- Stanovení minerálního složení
- Stanovení obsahu jemnozrnné frakce
- Stanovení barvy zeminy
- Stanovení pevnosti v suchém stavu
- Stanovení dilatance
- Stanovení plasticity
- Stanovení obsahu písku, prachu a jílu v zeminách
- Stanovení obsahu uhličitánů
- Stanovení obsahu organických látek
- Obsah vulkanických látek
- Stanovení konzistence

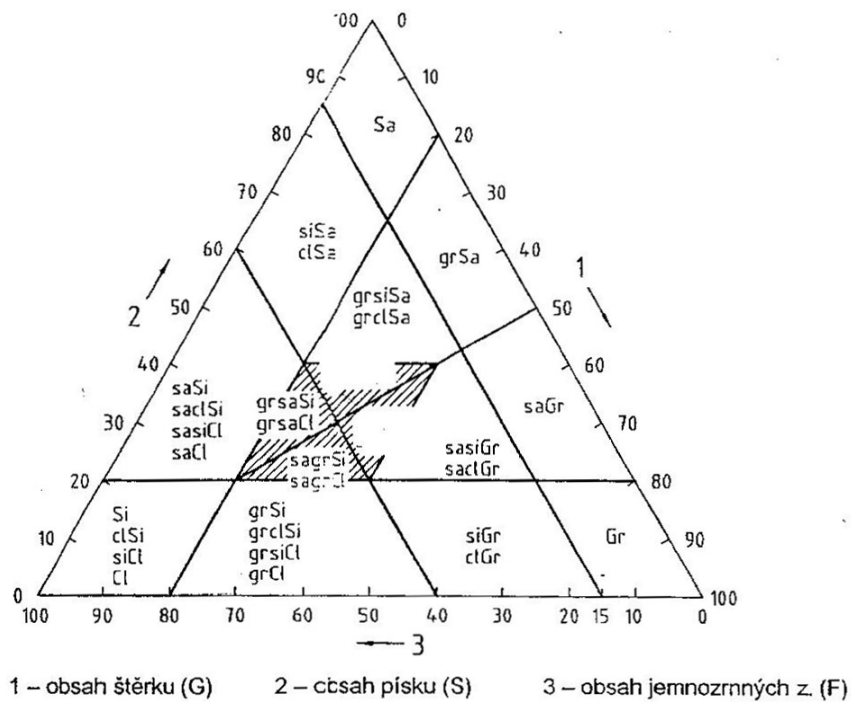
Část 2 Zásady zařďování a kvantifikace popisných vlastností

EN ISO 14688-2 dosud nevydaná (ing. Nešvara – SG Geotechnika,
a. s. – seminář Klasifikace zemin a hornin 28. 2. 2001 v Praze)

Klasifikační systém uvedený v této normě umožňuje rozdělit zeminy do skupin obdobných vlastností pro inženýrské účely jako jsou:

- zakládání staveb
- zlepšování zemin
- konstrukční materiály pro silnice
- konstrukční materiály pro násypy
- konstrukční materiály pro hráze
- konstrukční materiály pro drenážní systémy

Klasifikace na základě zrnitosti se provádí dle následujícího diagramu:

Obr. 7 Trojúhelníkový diagram pro zrna menší než 63 mm

Výše uvedený trojúhelníkový diagram se používá pro zrna menší než 63 mm. Velmi hrubozrnné zeminy se klasifikují mimo tento diagram na balvanité a kamenité.

Dále se hodnotí:

- tvar zrn (dobře opracované, středně opracované, špatně opracované a neopracované)
- plasticita jemnozrnné frakce (neplastické, nízkoplastické, středněplastické a vysoceplastické)
- obsah organických látek (nízký, střední a vysoký obsah)
- případně soudržné vulkanické zeminy (podle meze tekutosti)

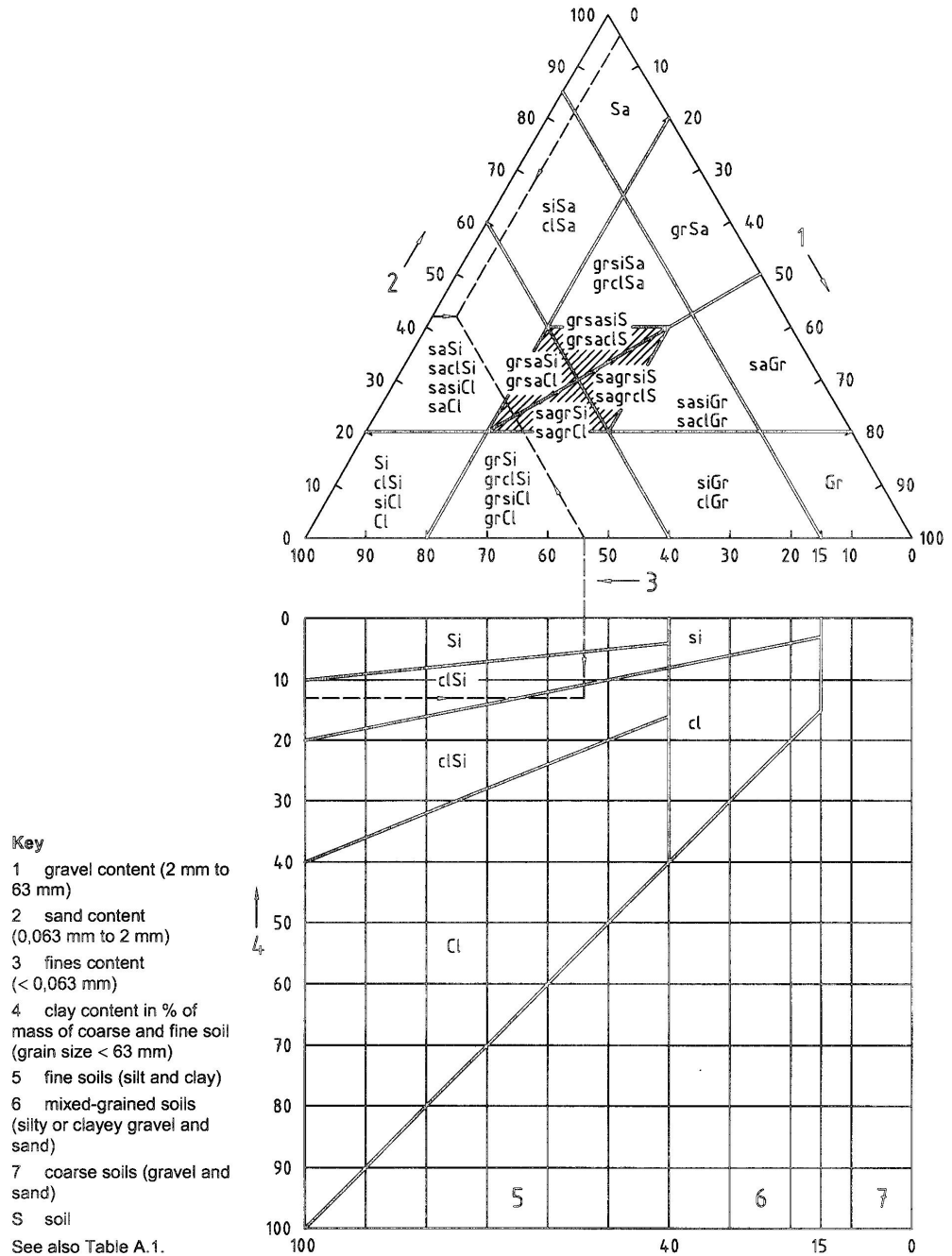

Figure B.1 — Classification of soils, based on grading alone

PEVNÁ FÁZE ZEMIN

Popis pevné fáze můžeme provést na základě různých hledisek.

Nejdůležitější je:

1. Vznik zemin

- a) **zeminy reziduální** – vznikly zvětráváním, ale nebyly přemístěné
- b) **sedimenty** – zemina byla po erozi transportována

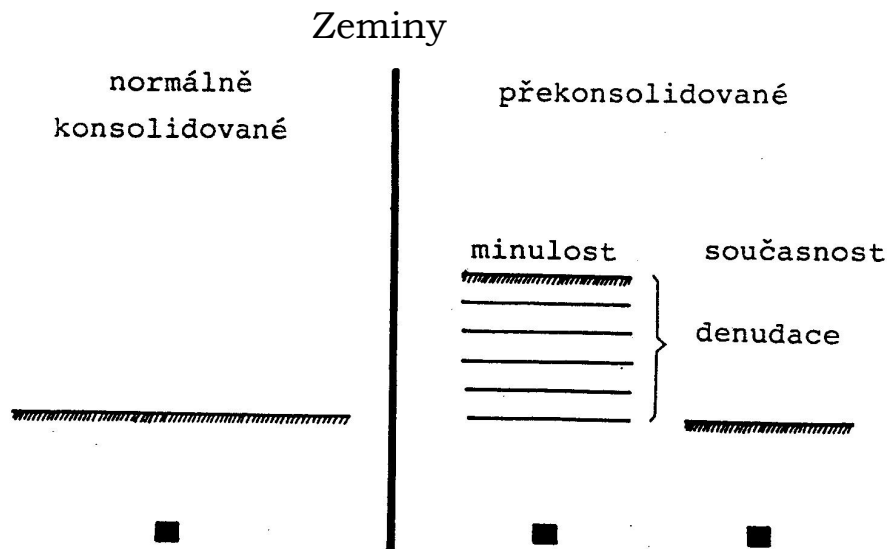
Podle přenosového media rozlišujeme

- naplavené (aluviální) – říční
- svahové (deluviální) – gravitace + voda
- váté (eolické)
- ledovcové (glaciální)
- mořské usazeniny

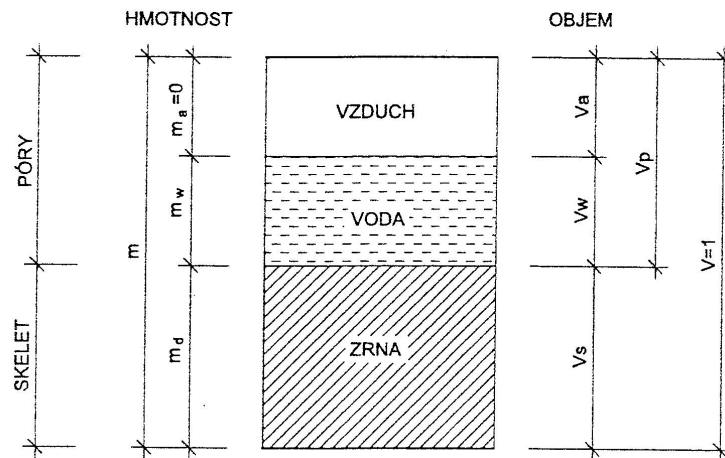
Mezi dobou sedimentace a dnešním stavem dochází k mnoha změnám. Dochází k ovlivňování přímo na kontaktech pevné fáze nebo prostřednictvím vody v pórech – **konsolidace** ⇒ zvyšování pevnosti, zlepšení modulu přetvoření.

Zeminy **normálně konsolidované** – současné zatížení (např. od vlastní tíhy) nebylo nikdy překročeno.

Zeminy **překonsolidované** jsou ty, u kterých zatížení v (dávne) minulosti bylo větší než v současnosti.

2. Obsah pevné fáze

Trojfázový systém zeminy

Objemově lze charakterizovat obsah pevné fáze pomocí **pórovitosti n**

pórovitost $n = \frac{V_p}{V} \cdot 100$ [%] V_p – objem párů

objem pevné fáze **1 – n**

písky $n = 30 - 40 \%$

jemnozrnné zeminy $n = 35 - 55 \%$

číslo pórovitosti $e = \frac{V_p}{V_d} = \frac{n}{1 - n}$ V_d – objem sušiny (zrn)

(obvykle vyjádříme jako desetinné číslo)

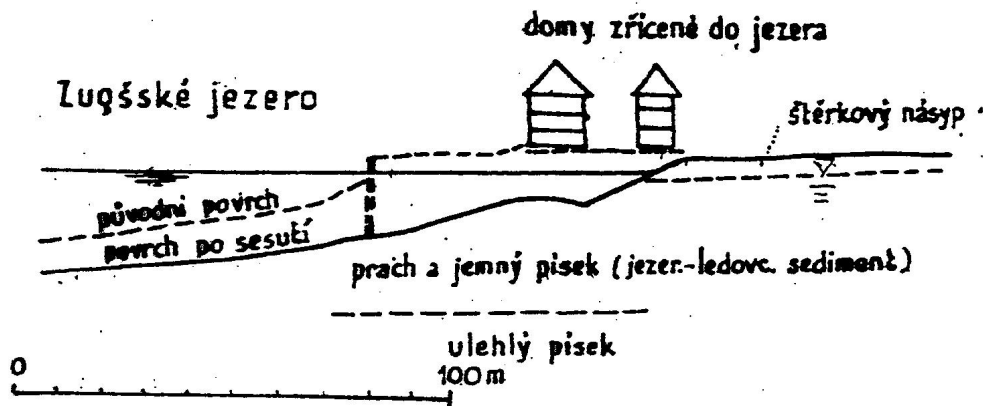
Číselným podkladem k posouzení ulehlosti je **pórovitost**.

ulehlé písky **n** pod 36 %

nakypřené písky **n** nad 40 %

Písčité a prachovité zeminy s velkou propustností – **velmi stlačitelné** zejména při dynamickém namáhání.

Pozor na nakypřené písčité a prachovité zeminy **pod hladinou vody** – mohou se chovat jako **tzv. tekuté písky** (vliv dynamického namáhání)

Švýcarsko – beranění pilot v nakypřeném písku pod HPV

Hmotnostně je obsah pevné fáze charakterizován pomocí **objemové hmotnosti vysušené zeminy**

$$\rho_d = \frac{m_d}{V} [\text{kgm}^{-3}]$$

Velikost ρ_d nezávisí pouze na objemu pevné fáze, ale také na hodnotě

hustoty pevných částic $\rho_s = \frac{m_d}{V_d} [\text{kgm}^{-3}]$

$$\rho_s = 2650 - 2750 \text{kgm}^{-3}$$

Základním ukazatelem stavu sypkých zemin je **index relativní ulehlosti I_D** .

Kriteria ulehlosti:

$I_D < 0,33$	kypré písky (nevhodné pro zakládání)
$I_D = 0,33 - 0,67$	středně ulehlé písky
$I_D > 0,67$	ulehlé písky

3. Velikost částic

Pro detailnější popsání velikosti zrn – **křivka zrnitosti**

- síťový rozbor
- hustoměrná zkouška

STOKESŮV USAZOVACÍ ZÁKON

udávající vztah mezi průměrem zrn a rychlostí jejich usazování v kapalině

$$v = \frac{2}{9} \cdot g \cdot \frac{\rho_s - \rho_w}{\eta} \cdot \left(\frac{d}{2}\right)^2$$

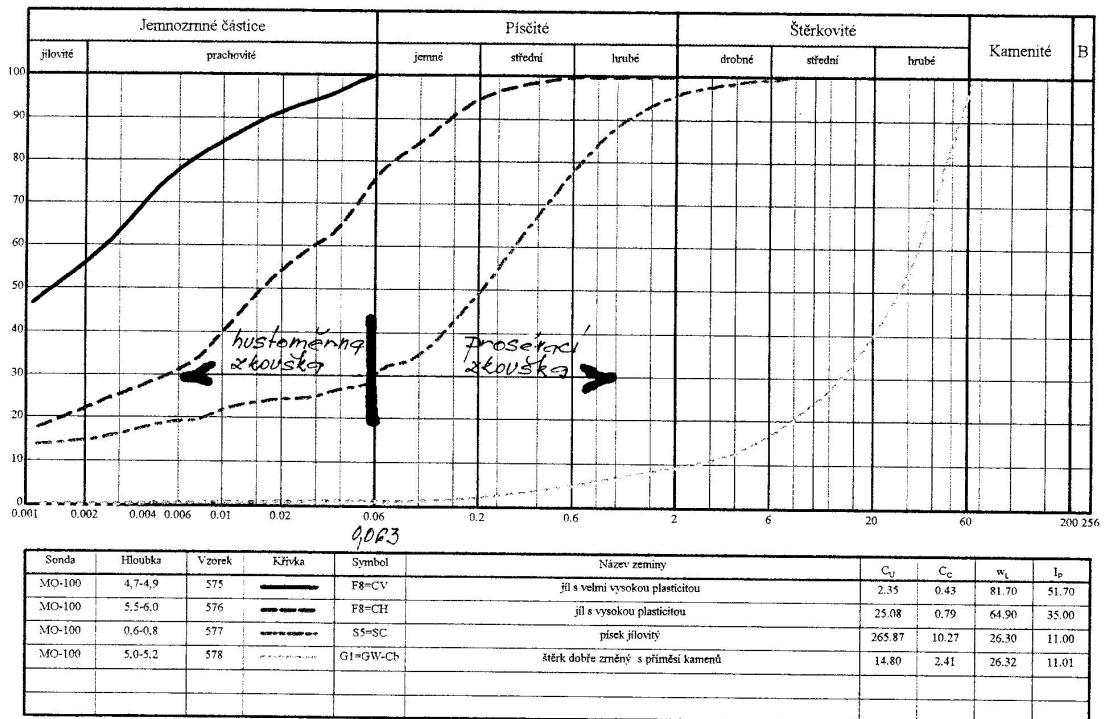
kde: v je rychlost klesání částice v kapalině

- g gravitační konstanta
- ρ_s měrná hmotnost zrn zeminy
- ρ_w měrná hmotnost vody
- η dynamická viskozita vody
- d průměr částice

KŘIVKY ZRNITOSTI ZEMINY

Název akce: ČOV-Modřice

U nesoudržných zemín je důležitý charakter zrnitostní křivky.

Číslo nestejnozrnitosti $C_u = \frac{d_{60}}{d_{10}}$

- $C_u < 5$ stejnozrná zemina
- $C_u = 5 - 15$ středně nestejnozrná zemina
- $C_u > 15$ nestejnozrná zemina

- $C_u = 6$ pro písky
- $C_u = 4$ pro šterky

Číslo křivosti $C_c = \frac{(d_{30})^2}{d_{10} \cdot d_{60}}$

(charakterizuje přibližně tvar křivky zrnitosti)

Zeminy s hodnotami C_c v rozsahu 1 až 3 a číslu nestejnozrnitosti $C_u > 5$ považujeme za **dobře zrněné** (symbol W)

nejsou splněné podmínky pro W – špatně zrněné – symbol P

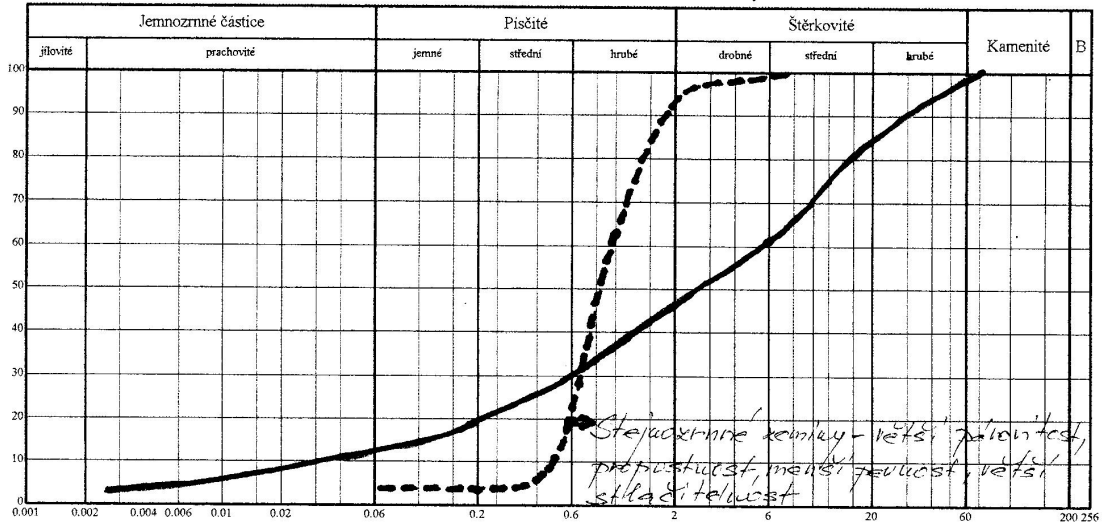
d₁₀
d₃₀
d₆₀

ekvivalentní průměry zrn při 10%, 30%, 60% propadu

KŘIVKY ZRNITOSTI ZEMINY

Název akce: ČOV-Modřice

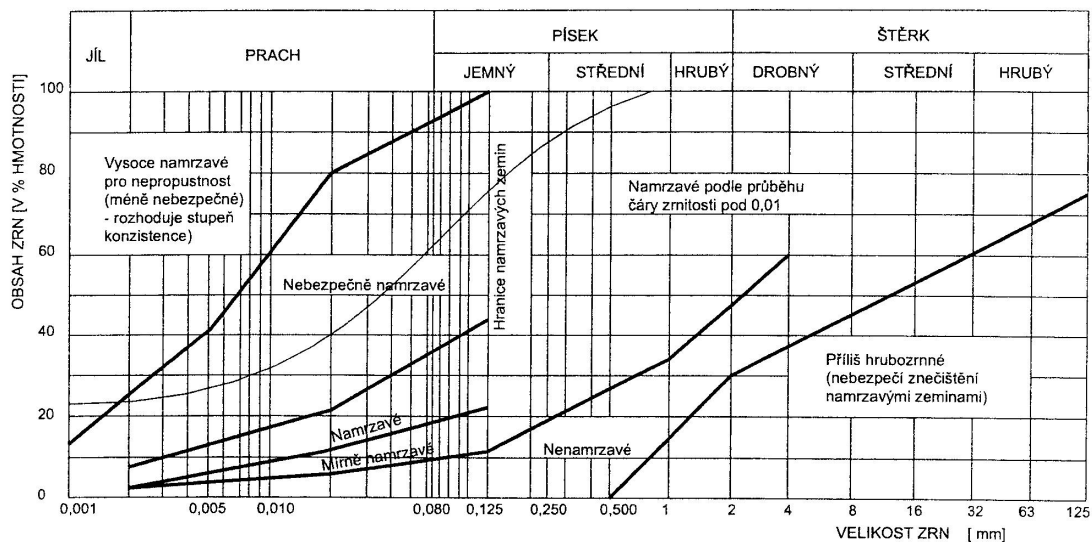

Sonda	Hĺoubka	Vzorek	Křivka	Symbol	Název zeminy	C _u	C _c	w _l	I _p
MO-100	6.5-6.8	579	—	G3=G-F	štěr s příměsí jemné zeminy	182.19	2.05	0.00	0.00
MO-100	7.5-8.0	580	- - -	S2=SP	písek špatně zrněný	1.97	0.97	50.00	20.00

Zrnitost jedna ze základních zkoušek

- klasifikace zeminy
- propustnost
- promrzání zeminy
- vhodnost zeminy do filtračních vrstev
- vhodnost zeminy do betonu atd.

KRITERIUM NAMRZAVOSTI podle zrnitosti zemín ČSN 72 1002

4. Mineralogické složení

horninotvorné minerály – prvotní

minerály jílovité – druhotné

Podstatnou měrou ovlivňují vlastnosti zemín jílovité minerály (označujeme částice < 0,002 mm)

Nejčastěji se vyskytující jílové minerály

- kaolinit
- illit
- montmorillonit

největší schopnost vázat vodu – **bobtná**

Typickým projevem vázat vodu

**smrštitelnost a bobtnavost
jílovitých zemín**

5. Tvar zrn

6. Vzájemné uspořádání pevných částic (struktura)

7. Obsah organických částí, síranů, vápna apod.

VODA V ZEMINĚ

Obsah vody v zemině

Z inženýrského hlediska – voda při 105° C

Vlhkost	$w = \frac{m_w}{m_d} \cdot 100[\%]$	m_w – hmotnost vody m_d – hmotnost sušiny
Stupeň nasycení	$S_r = \frac{V_w}{V_p}$	V_w – objem vody V_p – objem pórů

Druhy vod v zemině

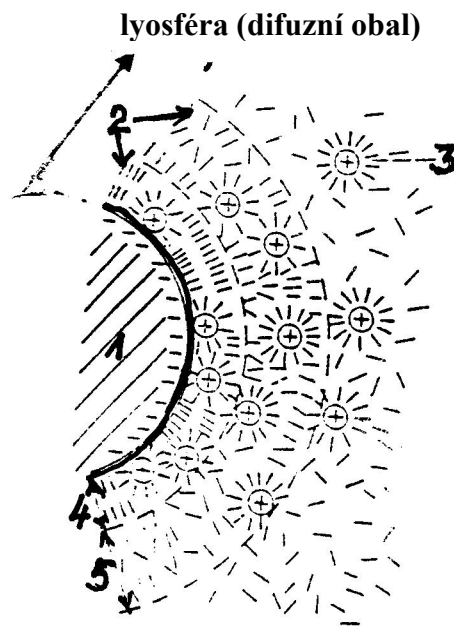
- 1. **Gravitační voda**
 - volná
 - kapilární

Volná voda vyplňuje póry zeminy, podléhá síle zemské přitažlivosti.

Kapilární voda vzlíná důsledkem povrchového napětí vody nad hladinu podzemní vody. Výška je nepřímo úměrná velikosti póru (písky – cm, jíly – m)

- 2. **Vázaná voda**

tvoří okolo pevných částí vodní obal, který je k povrchu zrn zeminy poután elektrochemickými a elektromolekulárními silami.

- 1 – povrch částice
- 2 – vodní molekuly
- 3 – hydratované kationy
- 4 – pevně vázaná voda
- 5 – slabě vázaná voda

pevně vázaná voda – vnitřní vrstvy orientovaných vodních molekul difuzního obalu, které nepodléhají gravitaci (odstranit se dají pouze při vyšších teplotách)

slabě vázaná voda – vnější vrstvy jsou k pevným částicím méně pevně připoutané (dají se odstranit i mechanicky).

Vázaná voda ovlivňuje fyzikální a mechanické vlastnosti soudržných zemin (hlín a zejména jílu), zapříčiňuje jejich **soudržnost** a propůjčuje soudržným zeminám v určitém rozsahu vlhkosti **plastické vlastnosti**.